

դարականութեան գաղտնիքը պահե-
լու համար նշանադիր հնարեց։ Չի
վարելու ատենը բերթուածներ կը
յօրինէր և կառքի մէջ պաշտօնական
դրութիւններ կ'ընէր։ Ա՛յսին տակ
իր յիշատակները կը խմբագրէր և պա-
տերազմի ատեն օրէիքներ կը յղանար։

Չը կար Հռովմայեցի զինուոր մը
իրեն չափ կիրթ զինավարժութեան
մէջ, նա կատաղի ձիերը կը սանձա-
հարէր, թէ արեգակի և թէ եղեա-
մի տակ բայցքուխ կ'ընթանար։ օրը
յիսուէն փորձախ ծամբայ կ'ընէր ձի-
ով կամ կառքով, և ամէնէն սղնթաց
գետերը լողալով կ'անցնէր։

Խորին քաղաքագէտ, պերճախօս
ատենարան, ճշմարտախօս պատմա-
բան, աներկիւղ զինուոր, արթնա-
միտ տեսուչ, վեհանձն յաղթող, բաղ-
դով բարձրացեալ և փառքով պատ-
կեալ։ Այսպէս՝ որուն համար ըսուած
է թէ առաջին սպարապետ և գերաս-
տիճան աշխարհակալ է, ըստ ինքեան
տիկնաւորական մարդ մը եղաւ։ Այսրա
հանձարը իր տիրած աշխարհին պէս
լայնածաւալ էր, բայց ինչպէս որ Ա-
գիպտոսի բուրգերուն վրայ զարմա-
նալով կը սքանչանայ մարդ՝ նկատելով
որ ժամանակի յաղթող այս կոյտերը,
որոնք թէպէտեւ անչափ արեան և
արծաթոյ գին են, սակայն և ոչ մի օ-
գուտ կ'ընծայեն մարդկային ազգին։
Նոյնպէս կը ցաւի մարդ երբ Ալեքսան-
դրէն, որուն անունը գարեբէն
անցնելով մինչեւ մեզի հասած է,
բայց մարդկութեան համար ազդեա-
լի և ազատութեան բեկորներուն
վրայ բարձրացեալ իւր հսկայածեւ
մեծութեան հիմը առաքինութիւնը չէ։

Հ Ի Ն Ե Ի Ն ՈՐ Ե Ր ՈՒ Ս Ա Ղ Է Մ (*)

Յայտնի փաստ մ'է, որ ինչպէս
ամեն մի մարդ սեպհական խնդիր մի
ունի կատարելու, այսպէս և ամբողջ
ժողովուրդներ։ Վասնի որ այն գաղա-
փարը որ ժողովուրդ մը կ'ընեղայացնէ,
ժամանակակից է, այնքան ալ կ'արծար-
ծի նորա կեանքը և կը տարածին նորա
ճառագայթները — այն է գաղթակա-
նութիւնները։ Այն գաղափարը որ
հին Ասիա կը կրէր, արդէն վաղուց է
գերեզման մտել։ Այս պատճառաւ
Ասիա ոչ միայն անցեալ մարդկային
մտաց մշակութեան աւերակներով
այլ և ամեն ուրեք ժողովուրդներու
աւերակներով ծածկած է, և նորա
գաղթականութիւնները, ի բաց հա-
նելով միայն մէկը, կամ արդէն կոր-
ծանքեր անհետացեր են, կամ հեծե-
լով ճերուած թուրութեան, ոտքին
մէկը գերեզմանին մէջ է։ Այս մի
հաստ գաղթականութիւնը, որ ասիա-
կան կեանքէն զինքը սղատելով երկ-
րիս ամեն կողմերու վրայ սփռած է,
Հրէիցն է։ Արեւ տարի առաջ եղած
ազգահամարը երկրիս վրայ գտնը-
ւած Հրէից թիւը եօթը միլիոնի կը
հասցնէ, որ այս ժողովուրդի ծագման
ամենաբարձր ժամանակին եղած՝ Վաւ-
թի ազգահամարին հետ կատարեալ
կը համաձայնի։ Այս ժողովուրդը որ
երկնքի ամեն բաժնի տակ, ամեն ազ-
գերու մէջ, իր յատուկ բնութիւնը,
հնուց պինդ գրկած վարք ու բարքը
մինչեւ մեր օրերը պահած է, և չընա-

(*) Ազատ թարգմանութիւն գերմաներէն նո-
րիս ի լոյս ընծայուած Der Orient . . . գրքէն։
Թարգմանիչը շատ մտքեր — մանաւանդ քաղաքա-
կան — բայց է թողեր բնագրէն, որոնք մեր հաս-
րակաց ընթերցանութեան անյարմար են, և մա-
սամբ ընդհանուրին անհաղորդելի։

յեւով որ երկրագնդի վրայ անօրինակ
սիրութեամբ է, իւր միութիւնը, նա և
թիւր ամբողջութիւնը պահած է, այս ա-
սիական հնութեան մի հատ դարմա-
նալի գաղթականութիւնը մեր աչքի
առաջ դեռ կանգնած է, իբրեւ ան-
մեկնելի նուիրական նշանագիր մը :
Այս գաղթականութիւնը, կամ ճիշդ
ասել՝ այս կուտակութիւնը բազմա-
թիւ գաղթականներու, դեռ կենդա-
նի կանգնած է մեր աչքի առաջ, վա-
սըն զի դեռ խնդիր մ' ունի լուծե-
լու, դեռ դեր մ' ունի խաղալու,
Արդէն իւր յաշտարհ երեւալուն պէս
կրդգար այս իւր կոչումը, զինքը «ըն-
տրեալ ժողովուրդ» անուանելով :
Հրէից միութեան կեդրոնը միշտ այն
կորուսեալ ասիական մայրենի տէրու-
թեան մէջն է մնացած, զոր կրկին
ժառանգել բոլոր գաղթականները
կարօտով կը յուսան և կը ձգնին ան-
դադար : Բուռն զօրութեամբ այս
տեղէն հալածուելով, ի սկզբան չը
ձգեցին սորա իրենց հայրենիքը նոր
մը որոնելու, այլ ժամանակաւոր ի-
ջեւաններ վնասուելով կը սպասէին
մինչեւ հնար մը գտնուի վերստին
դառնալու իրենց սրբազան տեղիքը :
Այս գաղթականութիւնները ուրիշ
ներու նման անկախ տէրութիւննե-
րու չըփոխուեցան, այլ իրենց գաղ-
թականական նշանակը հաւատարիմ
պահպանելով կը շարունակեն այսպէս
մինչև ցայսօր, վասն զի անխախտելի
հաւատով կը յուսան Սուրբ Գրոց ե-
րաշխաւորութեանը, որ օր մը պիտի
վերագառնան իրենց հայրենիքը եւ
երբէք չեղած փառաւորութեան ու
աւագութեան հասնին : Եւ միթէ
չի պիտի հաւատով ակնունին այս եր-
ջանկութեանը, երբ որ իրենց խոս-
տալուած է, երբ որ իրենց անտեսա-
նելի թագաւորը տասնութ անգամ

աւերեց Երուսաղէմը և կրկին կանգ-
նեց, քանիցս անգամ հալածեց ժո-
ղովուրդը և կրկին ժողովեց : Այս
յուսով իրենց երկնային թագաւորին
միայն ապաւինելով կը դիմանան ա-
մեն կամածին օրինաց, ամեն բռնա-
բարութեան : Տեսնելով որ իրենց
չըջապատող ժողովուրդները դրանցի
զօրութեամբ կը բարձրանային և ա-
պա իբրեւ եղեւ մը ջախջախուելով
մէկդի կը ձգուէին, այն ինչ իրենք
այս ժողովրդոց սարսափելի հրդեհ-
ներէն խնայուելով, անօրինակ հալա-
ծանքներուն մէջէն կենդանի դուրս
գալով կ'ապրին (*) : — Ո՞վ կարող է
այս տեղ չը հաւատալ վերին պաշտ-
պանութեան մը : Ահա և այս պատ-
ճառաւ Հրէայք չը նայելով իրենց
ժողովրդական ներքին միութեանը,
չեն մտածեր բռնի և ինքնազօր աչ-
խարհի բաղդերու մէջ մտնել — ինք-
նագլխութեան թեկն ածել, քաղա-
քական մարմին մը կաղմել, և սորա
համար նոցա անտեսանելի թագա-
ւորը առաւել միջոց կուտայ նոցա
ձեռքը : Հրէայք որ երբէք վաճա-
ռական ժողովուրդ չեն եղած, բռնի
իրենց սեպհականեցին այս ճիւղը, կե-
նոց պահպանութեան և վաճառու
կանութեան հանձարը ձգամբ ձեռք
բերելով, այնպէս յառաջացան այս
չըջանի մէջ, որ վերջապէս տեսակ մը
աշխարհակալութեան հասան, արծա-
թակալութիւններ ընելով : Սիւն նոյն
ժամանակ յամառ ու հաստատ Սուրբ
Գրոց խոստմանցը կը հաւատային, մի-
այն քաջ գիտեմարով որ ոչ ի ձեռն
աշխարհակալութեան, այլ խաղաղ
ճանապարհաւ պիտոյ է ջանալ դիմել
դէպ ի իրենց ապագայն :

Ամերիկա, այս զանազան ազգային

(*) Հայոց ալ կը յարմարին այս խօսքերը :

տարերց խառնուրդներով կազմեալ զարմանալի երկիրը, կը փորձէր այս խնդիրը լուծել: Անման տեսարան մը կը բացուի մեր աչքի առաջ: Այս անգամ գաղթականութիւններն են՝ հայրենի տէրութիւնը գաղթողները: Այո, Հրէից պատմութեան մէջ այս նոր երևոյթ մը չէ. Բաբելոնեան գերութենէ ետքը, գրէ թէ նոյնը պատահեցաւ, միայն այն ժամանակ վերադարձող Հրէայք, բուն երկրին մէջ մնացածներն անգամ մէկ դի. քշելով, միայնակ վերականգնեցին Արուսաղէմը և նորա Տաճարը: Այն ինչ այժմ այս գաղթականութիւնը տիրւողերական նորածեւ քաղաքակրթութեան զգեստներով կը ներկայանայ: Այս անգամ վերադարձը ոչ թէ երեք ցեղէն ետք կը յաջողի, կամ երեք կառավարութեան ժամանակէն, այլ գրեթէ երկու հազար տարիէն ետք, և ոչ թէ մերձակոյ արեւելքէն, այլ հեռաւոր արեւմուտքէն, երկրագնդի միւս կիսէն:

Հիւսիսային Ամերիկայի աշատ տէրութեան մէջ, քանի մի տարի առաջ, նոր աղանդ մը ծագեցաւ, « Սեփայի Լիկեղեցի » անունով, որոյ հիմնադիրը և արծարծողը Պարոն Ադամսն էր: Այս նոր աղանդը, որ Սոփիսեան վարդապետութեան և սկզբնական քրիստոնէական հաւատոյ խառնուրդ մ'է, Հրէից աչքին այնպէս խորդ չերեւար՝ վասն զի Հրէայք եւս կարող են պատկանիլ այս աղանդին՝ մի և նոյն ժամանակ Հրէայ մնալով: Այս զգեստներով Ամերիկայէն քաշուեցաւ գաղթականութիւն մը, երեսուն ընտանիքէ բաղկացած—հարիւր յիսուն հոգի է,—Անդամսի հետ դէպ ՚ի Պաղեստին եկաւ և հաստատեց իր բնակարանը՝ Լաֆայի մերձակայքը: Ամերիկայի հո-

վանաւորութեան տակ այս տեղ հիմն ձգելով—նշանաւոր կալուածքներ և հողեր գնելով, զարմանալի կերպով սկսաւ Տաճիկ, Արաբացի, նաև Ֆէլլահ բնակիչներուն հետ բարեկամաբար ու խաղաղ յարաբերութեան մէջ ապրիլ (*):

Արուսաղէմ առանձին դիրք մ'ունի, անմիջապէս զառ ՚ի վայր բարձրացող լեռներ կը շրջապատեն զայն: Այս լեռներու վրայ սիւսած են նախնի Հրէից գերեզմանատուններ, ժայռերու մէջ քանդակեալ փոսեր, ուր առապատականներ միայնակեաց կեանք կ'անցուցանէին: Արուսաղէմն այնպէս շրջապատած է այս մեռելոց քաղաքով, որ կենդանիք անդադար աչքի առաջ ունին գերեզմանները՝ քանի որ իրենց հայեցուածքը ՚ի վեր կը համբառնան: Այս յաւեթական յիշատակի արժանի տեղերը կը փակուէր քանի մ'անգամ մարդկային թիթեռը պատեաններու մէջ, որոնք վերջապէս ձգելով թեւեր կ'առնէր: Այսօր կարող ենք կարգաւ վերստին ճանաչել այն ձգած պատեանները: Ամենէն առաջ կ'երեւայ մեզ սորա բնաւ կած Սելավամ գիւղը իւր ժայռի խուռններով, ուր մարդիկ վայրենի կենդանիներէ սարսափելով կը թափէին, վասն զի գեռ բնակարաններ կանգնել չէին հասկնար ու իրենց յատուկ տուններ չունէին: Ապա Նոյի յաջորդներու տաճարը, զոր ընդհանուր ջրհեղեղէն ազատուող մարդիկ ՚ի նշան շնորհակալութեան կանգնեցին: Այն տեղը ուր երկնքէն վար ընկած օդերեւոյթական քարերը կը պաշտէին Հիմոնի դաշտը իր մարդապետ հու-

(*) Այս գաղթականութիւնը չեկարաց յարաւտեւ մնալ, ուստի սոյն գաղթականութեան վերաբերեալ նկարագրութիւնը աւելորդ կը համարվից տպագրել: Տ. Խ.

Թեան յիշատակով, ուր յիմարա-
ցեալ մարդկութիւնը իր անդրանիկ-
ները բորբոքեալ հնոցին մէջ նետե-
լով ահռելի Սողոմոն զոհ կը բերէր.
գայթակղութեան լեառը իր կռա-
պաշտութիւնով, վերջապէս Սօրիայի
կարծեցեալ սրբաւայրը, ընդ ամին
մարդագոհութեան տեղ յաջորդող
կենդանազոհութիւնը: Այս տեղ կը
բաղմէր նոյնպէս գահի վրայ անտե-
սանելի Կահն ինքը, փոխանակ ասա-
ռածային պատկերի, մինչև որ մարդ-
կային հանձարը կը զարթնէր ազատ
կեանքով ապրիլ սկսելով, և մարդն
ինքն ալ կ'աստուածանար:

Մարդկային կենաց զարգացման
բոլոր առօրեանները իրենց հետքերը
այս տեղ թողած են, որոնք նեղ տա-
րածութեան մէջ սեղմած, իբրեւ
բաց գիրք մը, իբրեւ մարդկային ժա-
մանակագիրք մը մեր աչքի առջև ըն-
կած են: Իսկ մարդկային պատմու-
թիւնը, իր գլխաւոր շրջաններով,
աղբի աղբի տեսիլներով, իբրեւ կի-
զիչ հայելիի մը մէջ՝ այս տեղ կեդրո-
նացած ամփոփուած է, և չկայ ուրիշ
տեղ աշխարհիս երեսին, ուր այսպի-
սի տեսարան մարդու աչքին ներկա-
յանայ: Ահա այս է պատճառն, որ
մարդ այս տեղ հրաշայի կերպով մը
կը ներշնչուի, կ'ոգեւորի նորա ամ-
բողջ սիրան՝ ու հոգին կը գրգռի, վասն
զի այս տեղ կրտսնէ նա իւր նոսրկին
վիճակի պատկերը: Այս պատճառու
Լըուսաղէմ ոչ միայն բարեպաշտու-
թեան՝ այլ նաեւ դիտութեան ու իւ-
րազնայութեան սուրբ տեղ մ'է,
և մտածող մարդկութեան համար յա-
ւիտեան սուրբ կը մնայ: Սոյն այս
կողմանէ չէ որ Լըուսաղէմ իրեն նը-
մանը չունի երկրագնդիս վրայ, նորա
գիրքը, շէնքն և շրջակայքն ալ չունին
իրենց հատը: Լըուսաղէմ քաղաքը

կանգնած է քարհատքի մը վերնակողմը
որմէ իր շինութիւնն իւր առնուէր է:
Այս քարհատքի մէջ նաեւ այսօր կա-
րելի է պարզ տեսնել, թէ ինչ
կերպով են կտրեր ժայռերէն այն ա-
հագին սալաքարերը (որոնց մէջ կան
28 ոտ երկայնութեամբ) տաճարի և
քաղաքի պարիսպներու շինութեան
համար: Կերեւի որ շատ անգամ
մշակները ձգէր են իրենց գործը,
և այլ և այլ ժամանակ շարունակել:
Ընթաց քաղաքի տակ ստորերկրեայ
անձաւներ, պրեր ու փոսեր կ'եր-
թան, ուր Հրէայք թշնամիներէ շը-
ջաբատուելու ժամանակ, կը թափ-
չէին և նեղի ընկած ժամանակ՝ այս
ստորերկրեայ անձաւներէն գաղտնի
դուրս գալով, դուէն իրենց կարիք-
ները կը հոգային: Եւ ահա այս է
պատճառը որ բաղմութիւն դրքերու
երկար պաշարմանը գէմ կենալով՝ կը
դիմանային: Յարութեան եկեղեց-
ւոյ մէկ մասին տակն ալ, հին ընդար-
ձակ աւաղան մը կայ, որ անհատահոս
աղբիւրներէ պատուական համով
ջուր կ'ընդունի, և բոլոր բնակիչնե-
րու պիտոյքը միայնակ լրացնել կարող
է^(*): Եւ այս յայտնանէ քաղաքի տունե-
րն այնպէս են կառուցած որ իրենց
ընդունած անձրեւի ջուրը աւա-
ղանի մէջ կը վաղեցունեն ու նորա
կը պահպանեն: Քաղաքի շրջակայ-
քը գտնուած միւս աղբիւրները,
Սարեմայ, Սելուամի և այլք, իրենց
աղեհամ ջրով, ու երբեմնական շա-
ժողութեամբ, ցոյց կուտան որ ծո-
վու հետ, տեղատուութեան և մա-
կընթացութեան հետ հաղորդակ-
ցութիւն ունին: Սօրեայի սպառա-
ժի տակ կ'աւան որ լսելի է նաեւ
ծովու ջունջ ու խոխովն:

(*) Այս աղբիւրի դպրութիւնը անցաւ է բնակե-
լոյս Ծ. Խ.

Երուսաղէմի պարիսպները, որոնք երբեմն անմատչելի էին թշնամեաց, նոր պատերազմական վարժութեան դէմ դնելու յոյժ ալ չունին, վասն զի նոցա ստորին հիմքը ու դիրքը հին հին ժամանակներէ մնացած են անփոփոխ մինչեւ ցայսօր, ընդ որս և Վաւթի դղեակը իր աշտարակներով, որ իրենց հսկայածէւ փիւնիկեան ճարտարապետութեամբ կ'ապշեցնեն նոր աշխարհը : Այս հսկայածէւ հին տաճարի պատի կոտորներէն մէկու վրայ էր Հրէից ողբատեղին, ուր ամեն ուրբաթ օր, արք և կանայք, ծեր ու մանուկ կը ժողովէին, կիսամաշքաբերը համբուրելով, գլխուն վայ տալով, իրենց անցեալ մեծութիւնն ու փառքը կ'ողբային, ինչպէս և այսօր կ'ընեն : Այն հայրենական սրբավայրին տեղը այսօր կ'ամբառնայ () մար—Վիկիթը, որ Վեքիայէն ետք Տաճիկներու ամենասուրբ տեղն է : Սղոմոն այն տեղ կ'անգնեց տաճարը, ուր Աբրահամ իր Իսահակ որդին զոհել կ'սեղէր, ուր Աստուած մարդազոհութիւնն ի կենդանազոհութիւն փոխարկեց : Սակայն մարդազոհութիւնը դեռ չէ վերցուած ոչ բրիտտոնեայ և ոչ անբրիտտոնեայ երկիրներու մէջ. դեռ հազարաւոր մարդկանց կեանք, իբրեւ հազար եզնեայ զոհաբերութիւն, մարդկային կռտաղութեան և յիմարութեան զոհ կ'ըլլան : Մարդ փոփոխելով միայն իւր գործի կամ արարմունքի անունն ու տիրողսը կը կարծէ թէ ամեն բան կատարած է : Հրէայք մարդազոհութիւնը վերցնելով, մի և նոյնը ուրիշ անունով պահեցին : Թանգ նստաւ նոցա այս, և մինչև ցայսօր մէկի փոխարէն հազար կը հատուցանեն, վասն զի մարդու ամեն ապօրինի արարք, նոյն ինքը՝ մարդէն կը հանէ իր վրէ-

ժը : Այս, ինչ որ Հրէից համար կ'ասեմ, ամեն ազգերու, ամեն ժողովրդի, ամեն ժամանակի շրջանի վրայ գործադրելի է . մեր աչքով նորեր տեսնեք սորա նման ստորափելի տեսարան մը (*) : Առ հասարակ Հրէայք իրենց ամենատեսակ վիճակներով մարդկութեան մէջ խորհրդական նշանակ մ'են, ուր իբրեւ հայերու մէջ՝ մարդկային ցեղի այլ և այլ վիճակը մեր առջեւ սրբազ կ'երեւայ :

Երուսաղէմէն ուրսոյն մարդարեւական բառերը հնչեցան, «Երբ ազգեր ազգերու վրայ յարձակուին, զիրար կոտորեն, գիտացէք որ աշխարհիս իրաց վախճանը մերձենալու նշանն է», վասն զի երբ աշխարհ մարդազոհութենէ չբարձրանար ու ազատւիր, պէտք է որ իձեռն մարդազոհութեան կորնչի : Ար տեսնե՞ք որ Վրիստոնէութիւնն անգամ բոլորովին ազատ չէ մարդազոհութէ, բայց կը տեսնենք նոյնպէս որ բրիտտոնէութեան մէջ միայն գաղափարներ կը զարթնին, որոնք կենդանութեան յոյժ ցոյց տալով կը ջանան իրադարձուիլ : Այս է որ յայս կուտայ յուսով մեզանչող Հրէից, որ այն մարդարեւութեան երկրորդ մասը նոր պիտի կատարուի, Որդին Աստուծոյ նոր պիտի աշխարհացայ, ուղղէ մարդկութիւնը և միայն ընտրեալները տանի դէպ ի ճշմարիտ կեանքը : Այս յուսոյ խորհրդաւոր նշանն է՝ Երուսաղէմի մօտ Չիթենեաց լեառը : Այս լեռան գագաթին վրայ փաբրիկ տաճարի մէջ, ըստ աւանդութեան, Փրկչի ստի հետքը քարի վրայ քանդակած է, ի նշան վերջին անգամ այս տեղ սփրը երկրի վրայ դը-

(*) Անկասկած 1866 թ. Գերմանական պատերազմը կ'ուզէ յիշել. Հապա՝ անցած տարուան Բրուս—Գերմանական ստիակի պատերազմի մարդազոհութեանց համար ինչ ըսելու է : Ծ. Խ :

ներոյն, այս լերան գագաթին մարդու աչք յանկարծակի կը հիանայ կ'ապշի զարմանալի տեսարանէ մը: Սի կողմէն կը տեսնէ՝ խորը, այնու աւ մենայնիւ լերանց վրայ, փառքէն ընկած՝ բայց փառաւոր ու հարուստ աղագայով (չրուսաղէմը, որոյ սրբավայրեաց մասին երեք տարբեր կրօնք կը վիճեն (Վրիստոնէութիւն, Հրէութիւն, Իսլամութիւն): Սիւս կողէն սուգ և ամայութիւն: Սեռեալ ծովը ահուերի Սողոմոն լերան հետ կարծես պղնձի պարիսպներով կը փակէ յաւիտեան այն կողմի աշխարհը— աւնօգնականութեան պատկեր մը անմիտութեան պատկեր մը:

Այս երկու հակառակ տեսարաններու մէջ տեղ կը բարձրանայ մշտականաչ ձիթենիներով ամենուհի համար սուրբ Ձիթենեաց լեառը՝ որ չըջապատած է այն երեք տարբեր կրօնքերու աւանդութիւններով: Այս տեղ, այս լերան վրայ կուգար սիրով «Տէրն Դ», իւր երկնաւոր կենաց վերջին երեք տարիներն իր աշակերտներուն հետ. այս տեղ ամեն կոշտ, ամեն հողակոյտ նորա յիշատակը կը կրէ. այս տեղ կը տեսնէր մարդկային աչքը՝ որ նա ընդ օդս գնալով կ'աներեւութանար. — վերջապէս այս տեղ կըստեսնէ մարդիկ նորա վերագարձին: Անշուշտ՝ ինքնին պիտի համարուէր այս լեռը ամենէն ակընկալեալ Աստուածութեան վերջին գալստեան տեղը, ուր կենաց կամ մահուան վճիռը տիեզերական դատաստանաւ մը որոշելու է: Եւ իրաւ Հրէայք իրենց Սեփայի գալստեանն այս տեղ կըսպասեն, այսպէս և Տաւրիկները իրենց մարգարէի կրկին երեւմանը⁽¹⁾: Բայց ամենուհի համար

Ձիթենեաց լեառը վերջին դատաստանի տեսարանին տեղն է: Մարդպիտի Յուդայի լեռները տեսած լեռնի, նաեւ նոցա մէջ բնակած, որ կարողանայ ըմբռնել, թէ ինչպէս կարող է մաշիլ մարդու հոգին աստուածային մտածութիւններէ, որոնք անշուշտ կամ նորա մէջ պիտի կենդանանան կամ կործանեն իսպառ:

Ձիթենեաց լեառը Յուդայի ամեն լեռներու առաջը կտրելով, իր հայեցումաճքը Սիւրերկրական ծովի վերայէն հեռու ձգելով դէպ ի Արեւմուտքն կը տեսնէ այն կողմերու խիստ շարժուն մարդկային կենսքը, ուր որ սոյն այս խորհրդաւոր նշանակը արդէն կատարուելու վրայ է: Արդէն Լւրուպացւոց քաղաքակրթեալ կեանքի մէջ այն տիեզերական դատաստանն սկսած է: Որդին Աստուծոյ և որդին մարդոյ, միշտ ի վեր կ'ամբառնայ աշխարհի տիրապետութիւնը իր ձեռն առնելու: Ուր միայն նա զինքը ցոյց կուտայ, նորա առաջ կամ կը խոնարհի մարդկային կուպիտ տարրը, կամ թէ ոչ խոյս կուտայ: Ամբիկա, Աստորալիա, Ասիա, ամեն տեղ նորա սարսափելի ու անթախանձելի դատաստանը կը վճռէ լեռնի կամ չը լինիլ— կեանք կամ մահ: Լւրուպացւոց քաղաքակրթ կեանքի մէջ անգամ կը մտնէ այս տիեզերական դատաստանը՝ անխնայ փշուրով և իր դատաստանի առաջ կանչելով ինչպէս անհատները, նոյնպէս և ամբողջ ժողովուրդները: Եւրոպացիներու անընկճելի Արիօպագը⁽¹⁾ կը կռուէ ազգաց վիճակը, ամբողջ ժողովուրդներու վճիռը արտասանելով, տիեզերական պատմութեան մէջէն կը սրբէ նոցա գոյութիւնը: Այս տեղ նորա

(1) Այս աւանդութիւնը չը գիտենք: Ծ. Խ.

(1) Ատեն դատաստանաց Աթէնա:

վճռի տակ ժողովուրդը եղեգի նման կը ջախջախին — այն տեղ ուրիշները փողի մէջէն բարձրանալով կեանք կ'առնուն, և այս ժողովուրդներու մէջ նա կը հասնի ու կը փշոքէ այն ամեն անհատները, որոնք իր առաջ կենալու կարողութիւն չունին (Նշարհիս ոչ մի ծակ, ոչ մի անկիւն փախստական թագացնել կարող չէ, հեռագրական թերերը, շոգին դուրս կը քարշէն զայն թագստենէ, (ինչպէս երբեմն Նշովայ անուսարսափէ դողացող Ղափնդուրս կը քարշէր) Նշօր ամեն մէկը միւսի դատաւորն է, որովհետեւ ամեն մէկուն շահաւէտ է, որ ամեն մէկը զինքը փորձէ, իր Նշը, իր ներքին մարդը քննէ, — և այնպէս խիստ է այս ընդհանուր փոխադարձ դատաստանը, որ ամեն մէկը իր ներքին Նշն պիտի բանայ, և զինքը այնպէս ցոյց տայ ինչպէս է, ինչ որ իր մէջ կայ, որպէս զի երեւի, արդեօք նա կեանքի համար պիտանի է թէ անպիտան, ամեն մէկը կը քննէ, կը փորձէ, կը լրտեսէ զմիւսն, և այս դատաւորութիւնը սովորական պարագամունք դարձած է մեզ համար՝ նաեւ հանգստութեան ժամուն կը զբաղեցնէ զմեզ, այս մեր բոլոր գործունէութեան բովանդակութիւնն է, Սեր դպրոցներն ու վարժարաններն, մեր դաստիարակութիւնն ու կրթութիւնը ոչ այլ ինչ են՝ եթէ ոչ միջոց կենաց ընդունակ և պիտանի սերունդ յառաջ բերելու։ Նշայէս ուրեմն այս տիեզերական դատաստանը ամեն նատեսակ ձեւերով, պատկերներով, ամեն կարելի անուններով ամբողջ քաղաքակրթեալ մարդկութեան մէջ կը տարածի, և այս գործունէութիւնը այնպէս է մեր մարմնոյ և արեան մէջ մտեր, որ ոչինչ չենք կարող ընել ոչ մի բանի չենք կաբող ձեռք զար-

կել, առանց սորա արդեցութեան կամ գործածութեան։ Արթեալ մարդքն ինքն իրեն անաշու դատաւորն ալ է, այնպէս որ, եթէ նորա յաջողի առ ժամանակ խոյս տալ այս ընդհանուր դատաստանէն, այնու ամենայնիւ նա ինքը զինքը պիտի դատէ, իրեն վճիռը տայ։

Ո՛վ կարող է այսուհետեւ ալ պընդել որ տիեզերական դատաստանը դեռ չէ սկսած։ Տիեզերական դատաստանի փողերը արդէն բարձրաձայն կը հնչեն և երկրիս ամեն կողմերը կը թնդացնեն, արդէն կը տեսնենք որ ամեն տեղ այս թնդիւնէն շարժեալ ժողովուրդներու գերեզմանները կը բացուին, մարդկային է ու թիւնը իւր գերեզմանէն, մարդուն ներքին խորութենէն դուրս կուգայ, ամեն տեղ պիտանին անպիտանէն կ'որոշուի, մէկը կենաց մէջ կը մտնէ, կ'ապրի՝ միւսը մահուան գիրկը կ'ընկնի։ Նայց Որդի մարդոյ դեռ իր վերջին խօսքը չէ արտասանած, դեռ ամեն գերեզմաններ չեն բացուած, դեռ մարդու էութիւնը բոլորովին չէ յարուցեալ, դեռ ժողովուրդներ կան, որոնք փողերուն հնչիւնը չեն լսած, — այս պատճառաւ է որ լուսոյ որդիք, Նշրոպիոյ զաւակները խումբ խումբ դէպ ի Նշեւէք կը դիմեն և հին Նիա կ'ուզեն չըջիլ, որպէս զի նորա բազմաթիւ ժողովուրդները մահուանէ յարութիւն առնելու պատրաստեն, և ապա այս նոր կրթութեան կեանքէն յառաջացած կատարելագործուած մարդը իր վերջին վճիռը կուտայ։ Նիա վերջին դատաստանի հանդիսատեղին պիտի լինի, և Նշուսաղէմի մէջ, ուր երեք կրօնք իրենց սրբավայրերն ունին, արդէն սկսած է կատարուիլ, որ գրեալ է. «Իմ անունով սուտ մարդարէք կ'իւ-

լեն և ամեն մէկը զձեզ կը կոչէ , ինձ
մօտ եկէք , ես եմ քրիստոս , բայց
զդոյշ կայէք , չը խաբուիք , ես չեմ :

(Եւրոնիմիոս-Իլիան)

ԱԶԴԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆ

Թէեւ քանի մի անգամ ՍԵՆՏԻՄԻ
Ջոյտը սղդարարութիւն եղած է , որ
առանց վկայագրի և կանխապէս ի
մացընելու Ս. Եւթուոյս , մանուկներ
չը զրկուին հեռուոր քաղաքներէն
յառանգաւորաց վարժարանի անու
ւամբ , բայց տակաւին կը շարունա
կուի սոյն ապօրինաւորութիւնը , եւ
վարժարանի վարչութիւնը կը ստիպ
ուի յետ դարձընել եկած մանուկնե
րը , շատ անգամ բռնադատուելով
ճանապարհի ծովք ևս վճարել : Սե
տի ներկայ սղդարարութեամբ յատ
կապէս կը ծանուցուի մեր սիրելի աղ
ջայնոց , որ զգուշանան սոյնօրինակ
անտեղութիւններէ : Վասն զի վար
ժարանի վարչութիւնը , ցարդ եղած
ապօրինաւորութենէն տաղտկացած ,
որոշած է այսուհետեւ , ՚ի պահան
ջել հարկին յառանգաւորաց թիւը
ընացնելու համար , ինքնին քննել
և ընտրել ուխտաւոր մանուկներէն
այնպիսիները , որոնք աւելի առողջա
կաղմ , յաջողակ և ընդունակ են ուս
ման համար : Փորձով համոզուած
ենք , որ այս եղանակը աւելի արդիւ

նաւոր է քան թէ այլոց ընտրութիւնը
վստահելով աշակերտ ընդունիլ վար
ժարանի մէջ :

ԺԱՄԱՆԱԿԱՅԻՆՈՒԹՅՈՒՆ

— Ինչպէս որ ՍԵՆՏԻՄԻ Զուսուար տմ
տաթերթով յայտնած էինք , տեղւոյս
նորընտիր Կառավարիչ Վսեմ. Ըն
Փաշայն քաղաքս ժամանեց , բաւա
կան փոփոխութիւններ ըրաւ վարչա
կան պաշտօնէից մէջ և սկսաւ շարու
նակել իւր կառավարութիւնը : Տե
ղական հասարակութիւնը խիստ դու
հութեամբ կը նայի Վսեմ. Փաշայի
նորոգ անօրէնութեանց վրայ և մեծ
բարեքներու կ'ակնկալէ նորա պաշ
տօնէութենէն :

— Տէրութեան կողմէն եկած հը
րահանգին համեմատ տեղւոյս Հայ
ոց հասարակութիւնը քուէարկու
թեամբ թաղական Կորհրդոյ անդա
մներ ընտրեց հետեւեալ հայազգի
Սեմ. անձինքը՝ Պօղոս Էֆէնտի թու
մայեան , Պ. Սրապիոն Սուրատեան ,
Պ. Հայրապետ Սաւաթեան , Պ.
Յովհաննէս Էւետիսեան , և Սքտար
որոշեց Պ. Դաւիթ Պետրոսեանը :
Սոյն հասուն և օրինաւոր ընտրու
թիւնը յոյս կուտայ մեզ , որ այսու
հետեւ Հայոց Հասարակութեան
գործքերը կը անօրինուին ըստ պատ
շաճի և ըստ արդարութեան :

— Ս. Տեղեաց Խնդրոյն շարունա
կութիւնը կը հրատարակուի Լիւսա
գրոյս յաջորդ թուով :